स्तत्त्वजिज्ञासुरात्मनः । उपसीदेत् गुरुं प्राज्ञं यतो बन्धविमोक्षणम्"

उपरञ्जक त्रि० उप+रन्ज-णिच्-ण्वुल् । १उपरागकारके । "न बाह्यान्तरयोरुपरञ्ज्योपरञ्जकभावोऽपि देशव्यवधानात्" सां०सू० । [रागाश्रयतया करणीये ।

उपरञ्ज्य त्रि० उ+रन्ज-णिच्-यत् । उपरञ्जनीये उप·

उपरत्न न० उपमितं रत्नेन अवा०त० । मणिसदृशेषु काचादिषु 'उपरत्नानि काचश्च कर्पूरोऽश्मा तथैव च । मुक्ता शुक्तिस्तथा शङ्ख इत्यादीनि बहून्यपि । गुणा यथैव रत्नानामुपरत्नेषु ते तथा । किन्तु किञ्चित्ततोहीना विशेषोऽयमुदाहृतः" भा०प्र० ।

उपरम पु० उप+रम-घञ् अवृद्धिः । १विषयवैराग्ये, २निवृत्तौ च । "तथैव फेनोपरमे कल्कद्रव्यं नियोजयेत्" वैद्य० "सन्धिगतेऽस्थिवच्चेष्टोपरमश्च" सुश्रु० । "द्विमासोपरमे काले व्यतीते प्लवगास्ततः" भा०व० २८१अ० । भावे ल्युट् उपरमण । उपरतौ न० ।

उपरव पु० उप+रु-आधारे घञ् । सोमाभिषवाङ्गे गर्त्ताकारे देशभेदे । तत्करणप्रकारश्च" शत० ब्रा० ३,५,४,१-१३ उक्तः यथा "द्वयं वा अभ्युपरवाः खायन्ते । शिरो वै यज्ञस्य हविर्धानं तद्य इमे शीर्षंश्चत्वारः कूपा इमावह द्वाविमौ द्वौ तानेवैतत् करोति तस्मादुपरवान् खनति । देवाश्च वा असुराश्च उभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे । ततोऽसुरा एषु लोकेषु कृत्यां वलगान्निचख्नुरेतयैव चिद्देवानभिभवेमेति । तद्वै देवा अस्पृण्वत । त एतैः कृत्यां वलगानुदखनन् यदा वै कृत्यामुत्खनन्त्यथ सालसा मोघा भवति तथो एवैष एतद्यद्यस्मा अत्र कश्चिद्विषन् भ्रातृव्यः कृत्यां वलगान्निखनति तानेवैतदुदुष्किरति तस्मादुपरवान् खनति सदक्षिणस्य हविर्धानस्याधोऽधः प्रउगं खनति । सोऽभ्रिमादत्ते "देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे नार्य्यसीति" समान एतस्य यजुषो बन्धुर्योषो वा एषा यदभ्रिस्तस्मादाह नार्यसीति । तान् प्रादेशमात्रं विना परिलिखति । इदमहं रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तामीति वज्रो वा अभ्रिर्वज्रेणैवैतन्नाष्ट्राणां रक्षसां ग्रीवा अपिकृन्तति । तद्यावेतौ पूर्वौ तयोर्दक्षिणमेवाग्रे परिलिखेदथापरयोरुत्तरमथापरयोर्दक्षिणमथ पूर्व्वयोरुत्तरम् । अथो इतरथाहुः अपरयोरेवाग्र उत्तरं परिलिखेदथ पूर्वयोर्दक्षिणमथापरयोर्दक्षिणमथ पूर्वयोरुत्तरमित्यथो अपि समीच एव परिलिखेदेतं त्वेवोत्तमं परिलिखेद्य एष पूर्वयोरुत्तरोभवति तान् यथापरिलिखितमेव यथापूर्वं खनति । बृहन्नसि बृहद्रवा इत्युपस्तौत्येवैनानेतन्मह्यत्येव यदाह बृहन्नसि बृहद्रवा इति बृहतीमिन्द्राय वाचं वदेतीन्द्रो वै यज्ञस्य देवता वैष्णवं हविर्धानं तत् सेन्द्रं करोति तस्मादाह बृहतीमिन्द्राय वाचं वदेति रक्षोहणं वलगहनमिति रक्षसां ह्येते वलगानां वधाय खायन्ते वैष्णवीमिति वैष्णवी हि हविर्धाने वाक्, तान् यथाखातमेवोत्किरति । इदमहं तं वलगमुत्किरामि यं मे निष्ट्योयममात्यो निचखानेति निष्ट्योवा अमात्यो वा कृत्यां वलगान्निखनति तानेवैतदुत्किरति इदमहं तं वलगमुत्किरामि । यं मे समानो यमसमानो निचखानेति समानोवा असमानो वा कृत्यां वलगान्निखनति तानेवैतदुत्किरति । इदमहं तं वलगमुत्किरामि । यं मे सबन्धुर्यमसबन्धुर्निचखानेति सबन्धुर्वा असबन्धुर्वा कृत्यां वलगान्निखनति तानेवैतदुत्किरति । इदमहं तं वलगमुत्किरामि यं मे सजातो यमसजातो निचखानेति सजातोवा असजातोवा कृत्यां वलगान्निखनति तानेवैतदुत्किरत्युत्कृत्यां किरामीत्यन्तत उद्वपति तत्कृत्यामुत्किरति तान्बाहुमात्रान् खनेत् । अन्तो वा एषोऽन्तेनैवैतत् कृत्यां मोहयति तानक्ष्णया संतृन्दन्ति यद्यक्ष्णया न शक्नुयादपि समीचस्तस्मादिमे प्राणाः परः संतृण्णाः तान् यथाखातमेवावमर्शयति" "सोमाभिषवायोपरवाणां खननं विवक्षुः खननस्योभयार्थतामाह द्वममिति । कर्णच्छिद्रे द्वे नासिकाच्छिद्रे द्वे । द्वेष्यवधार्थं भूमौ स्थापिताः कृत्याविशेषा वलगाः । अस्पृण्वतः हिंसितवन्तः । मध्ये मध्ये प्रादेशमात्रान्तरालं विहाय समचतुरस्रे खननप्रदेशे चतुरोऽवटान् प्रादेशमात्रान् परिलिखेत् खननमपि परिलेखनक्रमेण कर्त्तव्यम् । खातायामृद उद्वपनेऽपि खननक्रम एव । अङ्गुलिप्रादेशाद्यपेक्षया बाहुप्रमाणस्यान्तत्वम् ततोऽधिकात् प्रदेशात् मृदुद्धरणस्याशक्यत्वाद्बाहुमात्रस्यान्तत्वम् तानक्ष्णया संतृन्दन्ति पूर्वयोर्दक्षिणस्यापरयोरुत्तरस्य चान्तरालदेशम् । अन्तःप्रदेशनिम्नोन्नतत्वपरिहाराय संमृशेत् संमृशेते परस्परहस्तसंस्पर्शं कुर्य्याताम्" । भा० "उत्तरपूर्व्वे जुहोत्युपरवे" कात्या०२५,१२,१०, "उपरवदेशात् स्तम्बयजुर्हरति" ८,३,१३,

उपरस पु० उपमितोरसेन अवा०त० । पारदतुल्येषु गन्धकादिषु ।